

Patrycja Ratkowska

Problemy demograficzne Chińskiej Republiki Ludowej w kontekście bezpieczeństwa społecznego

Abstrakt

Niniejszy artykuł poświęcony jest problematyce polityki demograficznej Chińskiej Republiki Ludowej w kontekście bezpieczeństwa społecznego. Celem badania jest próba oceny wpływu problemów demograficznych Państwa Środka na bezpieczeństwo społeczne obywateli. Analiza ma służyć odpowiedzi na pytania: czy i jak reformy związane z polityką demograficzną ChRL wpłynęły na poziom bezpieczeństwa społecznego w kraju.

Słowa kluczowe: polityka demograficzna, bezpieczeństwo społeczne, Chińska Republika Ludowa, Chiny

Bezpieczeństwo społeczne

Zagadnienie bezpieczeństwa było i jest nieodłącznym elementem życia społecznego, ze względu na jego podstawowe znaczenie dla życia człowieka, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym. Tadeusz Jasudowicz w jednej ze swoich publikacji podkreślił, że „przejawia się ono właściwie we wszystkich dziedzinach stosunków społecznych, w tym sensie, że nie można powiedzieć, jakoby w jakiegokolwiek sytuacji człowiek nie odczuwał potrzeby bezpieczeństwa i nie zgłaszał tytułu do należnego mu bezpieczeństwa”. Przez to powinniśmy postrzegać je jako zapotrzebowanie, ale także i interes każdego człowieka¹. Warto nadmienić, że problemy związane z bezpieczeństwem od zawsze determinowały

¹ T. Jasudowicz, *Prawo do bezpieczeństwa – próba rekonstrukcji substancji międzynarodowo-chronionej*, [w:] *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, red. W. Bednarek, S. Pikulski, Olsztyn 2000, s. 55.

poziom rozwoju cywilizacyjnego, bez względu na to, czy dane państwo dostrzega je i definiuje, czy też nie. W kontekście zapewnienia przez władzę bezpieczeństwa obywatelom, niezwykle ważne jest bezpieczeństwo społeczne. Wpływa ono zarówno na kwestie związane z zaspokojeniem podstawowych materialnych potrzeb, jak i budowaniem społeczności poprzez rozbudowę kapitału społecznego oraz rozwój jednostek w ramach budowy kapitału ludzkiego. Autorka na potrzeby badania przyjęła według niej najbardziej trafną definicję bezpieczeństwa społecznego, opracowaną przez Marka Leszczyńskiego. Badacz ten, pochylając się nad tematyką bezpieczeństwa narodowego, odniósł się także do tematyki bezpieczeństwa społecznego. Opracował on jego model, który scharakteryzował, jako

całokształt działań prawnych i organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego określonego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego².

Na bezpieczeństwo społeczne składają się trzy komponenty. Pierwszym z nich jest obszar związany z bezpieczeństwem socjalnym, a więc gwarancjami prawnoinstytucjonalnymi, gwarancją minimalnych dochodów, czy transferów socjalnych. Działania te podejmowane są przez państwo i mają na celu poprawę warunków życia jego obywateli. Z kolei drugim obszarem jest bezpieczeństwo wspólnotowe, czyli kapitał społeczny. Odnosi się ono do obszaru doznań i emocji, odczucia jednostki na temat przynależności do danej wspólnoty. Ostatnią składową bezpieczeństwa społecznego jest bezpieczeństwo rozwojowe rozumiane jako kapitał ludzki, a więc kwalifikacje, wiedza i umiejętności. Nawiązuje do warunków rozwoju obywateli i zależy ono głównie od poziomu kapitału ludzkiego. Można określić jego poziom poprzez szanse i możliwości rozwoju jednostki³. Polityka demograficzna prowadzona przez dane państwo również wpisuje się w zakres działań na rzecz bezpieczeństwa społecznego. Zmiany demograficzne są jednym z najważniejszych trendów, które władze państwa powinny uwzględniać w swoich zadaniach. Należy podkreślić, że procesy demograficzne wiążą się ściśle z wieloma dziedzinami życia społecznego, ponieważ przekładają się na kształtowanie potrzeb edukacyjnych, czy rynku pracy. Co więcej, wiążą się także z problemem ubóstwa, czy wykluczenia społecznego. Wpływ demografii na poziom bezpieczeństwa społecznego jest znaczący. Powinno się go rozpatrywać przede wszystkim pod kątem wpływu populacji na możliwości rozwojowe

² M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyznań XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 58.

³ Idem, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa społecznego*, Ostrowiec Świętokrzyski-Kielce 2011, s. 59.

państwa. Liczba ludności danego państwa ma nie tylko znaczący wpływ np. na kwestie związane z bezpieczeństwem postrzeganym przez pryzmat obronności, lecz przede wszystkim bezpieczeństwem związanym z kwestiami gospodarczymi oraz możliwościami rozwojowymi państwa.

Polityka demograficzna Chińskiej Republiki Ludowej

Polityka demograficzna prowadzona przez państwo powinna zakładać rozwój społeczeństwa i państwa nie tylko poprzez zwiększanie liczby ludności, ale także jakość ludności⁴. Mowa tu o m.in. edukacji, która wpisuje się w filar rozwojowy bezpieczeństwa społecznego, ale także o kwestie związane ze starzeniem się społeczeństwa i zastępowalnością pokoleń, które mają z kolei wpływ na budowanie kapitału społecznego w danym państwie. Omawiana na łamach artykułu Chińska Republika Ludowa uznawana jest za najludniejszy kraj na całym świecie. Po 1949 r., gdy powstała ChRL szacowano, że kraj ten ma prawie 500 mln obywateli. Z kolei na przestrzeni 30 kolejnych lat liczba ta podwoiła się i na początku lat 80. XX w. mówiło się już o miliardzie obywateli. Badacze zajmujący się tematyką demografii ChRL zwracają uwagę, że taki przyrost ludności był związany przede wszystkim z nawiązywaniem do tradycji przez władze Chińskiej Republiki Ludowej. Prezentowano wówczas pronatalistyczną politykę ludnościową. Liczba ludności w Chinach miała świadczyć o potędze i sile tego państwa. Co więcej, w tradycji dzieci uznawane były także za szczęście i błogosławieństwo. Oprócz tego miały być one także „inwestycją” na starość, ponieważ w tradycji chińskiej to właśnie dzieci opiekują się i zapewniają byt swoim starszym rodzicom⁵. Tak prowadzona przez ChRL polityka nie wpłynęła korzystnie na poziom bezpieczeństwa społecznego obywateli. Ilościowe podejście do tematu demografii kraju, a także inne nietrafione reformy chińskich władz przełożyły się na wysoki poziom biedy i zacofania. Z czasem podejście to stało się jednak krytykowane. Rozpoczął się proces zmian związanych z polityką demograficzną. Ówczesna polityka z początku Chińskiej Republiki Ludowej stała się ciężarem przede wszystkim dla miast, które borykały się z brakiem żywności, mieszkań i pracy. Z kolei na wsiach zauważalne było zmniejszenie liczby pól uprawnych w stosunku do liczby ludności zamieszkującej dany obszar⁶.

⁴ J.D. Sciubba, *The future faces of war: population and national security*, Westport 2011, s. 22.

⁵ K. Tomala, *Rozwój demograficzny Chin w XX wieku*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32 (1), s. 178.

⁶ Ibidem.

Na początku lat 70. XX w. władze podjęły decyzję, która miała poprawić sytuację w kraju. Zapowiedziano tzw. „politykę urodzeń” i „planowanie rodziny”. Rządzący w kraju Mao Zedong miał stwierdzić, że „nie wolno tolerować tego, by anarchia zwyciężyła w dziedzinie ludzkiego rozmnażania się i dlatego należy wprowadzić planowanie urodzeń”. Słowa te zostały nawet zawarte w jednej z dyrektyw Rady Państwa, która wprowadzała nową politykę demograficzną w ChRL na początku lat 70. XX w.⁷ Pary, które miały już dwójkę dzieci, były zobowiązane do stosowania metod antykoncepcji lub poddania się zabiegowi sterylizacji. Dzieci urodzone „ponad limit” wyznaczony przez państwo nie byłyby wpisane do gospodarstwa domowego i utraciłyby dostęp do edukacji, czy chociażby kuponów żywnościowych. Z kolei w miastach kobiety były zmuszane do aborcji. Grożono im, że jeśli się na nią nie zdecydują, utracą pracę i źródło dochodu, które wówczas było niezwykle cenne⁸. Wprowadzone działania faktycznie przyniosły polepszenie sytuacji. W ciągu kilku lat przyrost naturalny ludności w ChRL obniżył się. Według danych opublikowanych w 1979 r., w roku poprzednim wyniósł on 1,2%. Dla porównania na starcie programu wynosił on 2,3%. Na jedną kobietę przypadało wówczas 2,73 dziecka⁹. Mimo to spadek ten był niewystarczający dla poprawy sytuacji mieszkańców, a także planów polityków, którzy chcieli wprowadzać kolejne reformy, a byli blokowani przez zwiększającą się liczbę mieszkańców kraju, która wówczas zbliżała się do miliarda obywateli. Władze zdecydowały się na wprowadzenie jeszcze bardziej restrykcyjnej polityki związanej z kontrolą urodzeń w kraju. Pod koniec lat 70. ubiegłego stulecia chińskie władze zdecydowały się wprowadzić kolejne ograniczenia. W 1978 r. wprowadzono limit dwójki dzieci na parę, zaś już w 1979 r. ogłoszono politykę jednego dziecka. Głównym celem zmian wprowadzonych przez władze było ograniczenie wzrostu liczebności mieszkańców ChRL. Prognozy przygotowane przez ówczesnych państwowych ekspertów zakładały, że przy utrzymaniu średniego wskaźnika dzietności na jedną kobietę na poziomie 3,0 chińska populacja w ciągu 100 lat osiągnie poziom 4 mld osób. Wyliczono wówczas, że utrzymanie wskaźnika dzietności na poziomie 1,0 pozwoli na unormowanie sytuacji i uzyskanie kontroli nad sytuacją demograficzną. Populacja w 2080 r. szacowana była na 700 mln mieszkańców¹⁰.

Warto dodać, że w 1991 r. chińskie władze przygotowały dokument, który regulował kwestię posiadania dwójki dzieci. Było to dopuszczalne tylko w kilku przypadkach, m.in. gdy para małżeńska mieszkała na wsi i była w trudnej sytuacji

⁷ Ibidem.

⁸ M.K. Whyte, F. Wang, C. Yong, *Challenging myths about China's one-child policy*, „The China Journal” 2015, no. 74, s. 144-159.

⁹ J. Zhang, *The evolution of China's one-child policy and its effects on family outcomes*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, no. 31(1), s. 141-160.

¹⁰ H. Więckowski, *Polityka jednego dziecka i jej wpływ na strukturę demograficzną Chińskiej Republiki Ludowej*, „Zarządzanie Publiczne” 2014, nr 1 (25), s. 54.

finansowej oraz brakowało jej siły roboczej, a pierwszym potomkiem była dziewczynka. Drugi wyjątek dotyczył par małżeńskich, które pochodziły z mniejszości etnicznych, liczących mniej niż 10 mln ludności. Te małżeństwa według dokumentu mogły posiadać dwójkę dzieci, na trzecie musiały zaś uzyskać pozwolenie. Trzecim przypadkiem były małżeństwa mieszkające w mieście, jednak ich pierwszy potomek był upośledzony psychicznie lub fizycznie, lub też gdy jeden z małżonków jest inwalidą lub osobą niezdolną do pracy¹¹. Reformy te miały poprawić sytuację Państwa Środka i pozwolić na wprowadzenie zmian, które przyczynią się do poprawy sytuacji gospodarczej w kraju, co przełożyć miało się na poprawę warunków życia obywateli. Ostatecznie jednak z czasem zaobserwowano, że założenia polityki jednego dziecka nie były dobrym rozwiązaniem i przyniosły wiele niekorzystnych zmian. Władze nie do końca przewidziały, że wzrośnie współczynnik maskulinizacji społeczeństwa. Otóż restrykcje nałożone przez władze w tym zakresie, a także kwestie kulturowe wynikające z tradycji funkcjonującej w Państwie Środka spowodowały, że w okresie obowiązywania tej polityki wzrósł współczynnik śmiertelności noworodków płci żeńskiej. W kulturze chińskiej status kobiety jest niższy niż status mężczyzny. To on jest głową rodziny, która ma zapewnić byt pozostałym jej członkom i to syn opiekuje się swoimi rodzicami na starość. W związku z tym urodzenie dziewczynki było niepożądane w Chinach. Często dochodziło do aborcji, po to by móc spłodzić kolejnego potomka, który być może byłby wyczekiwany synem¹². Co za tym idzie zakłócone zostały proporcje płci w społeczeństwie. Początkowo mogłyby się one wydawać niezauważalne i niegroźne, jednak z czasem stałyby się one poważnym problemem dla społeczeństwa, zwłaszcza z perspektywy bezpieczeństwa społecznego i budowania kapitału społecznego, który tworzą relacje i związki międzyludzkie. Przez dysproporcję płci pojawiły się chociażby problemy z zawieraniem małżeństw i budowaniem rodziny. Polityka jednego dziecka miała także wpływ na wskaźniki rozwodów, których liczba w tym okresie rosła. Posiadanie tylko jednego dziecka uwalniało młode małżeństwa od dodatkowych zobowiązań związanych z wychowaniem i utrzymaniem kolejnych dzieci. Co więcej, pozwalały jednostkom na rozwój i rozwijanie swoich zainteresowań. To według badaczy przekładało się na rozluźnianie więzów małżeńskich, a w konsekwencji prowadziło do zwiększonej liczby rozwodów¹³.

¹¹ W. Stankiewicz, *Regulacja urodzeń a przemiany społeczno-gospodarcze w Chińskiej Republice Ludowej*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 33, s. 136.

¹² T. White, *China's Longest Campaign: Birth Planning in the People's Republic, 1949-2005*, Ithaca 2006, s. 250.

¹³ X. Sheng, *Chinese Families*, [w:] *Handbook of World Families*, red. B. N Adams, J. Trost, Thousand Oaks 2004, s. 99-128; Xinhua, *Only Children at Risk of Divorce* [7 XII 2006], http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-12/07/content_752667.htm (30 VII 2023).

Z danych statystycznych opublikowanych na stronach Ministerstwa Spraw Cywilnych za rok 2022 wynika, że w ubiegłym roku zarejestrowano 6,833 mln małżeństw, czyli aż o 803 tys. par mniej niż w poprzednim roku. Co istotne, jest to spadek aż o 49,3% w stosunku do rekordowej liczby 13,5 mln związków zarejestrowanych w 2013 r. W następujących po 2013 r. latach liczba ta już konsekwentnie malała¹⁴. Badacze wskazują także na inne kwestie związane z budowaniem relacji, które są elementem kapitału społecznego. Jedynacy, którzy przez politykę państwa dotyczącą jednego dziecka skupiali maksymalnie uwagę swoich rodziców, w dorosłym życiu nie potrafią nawiązywać relacji interpersonalnych. Należy nadmienić, że jedynacy bardzo często określane są mianem „małych cesarzy”, o których dbają całe rodziny, a oni sami nie do końca potrafią odnaleźć się w społeczeństwie¹⁵. Polityka ta problematyczna jest także wobec filaru socjalnego bezpieczeństwa społecznego, do którego możemy zakwalifikować kwestie związane z systemem emerytalnym. Badacze Jackson, Nakashim i Howe już w 2009 r. przeprowadzili symulację, z której wynika, że w 2025 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadać będą 32 osoby w wieku emerytalnym. Co za tym idzie nie będzie mowy o zastępowalności pokoleń a kwestie związane ze świadczeniami emerytalnymi będą przynosiły ogromne koszty¹⁶. W związku ze starzeniem się społeczeństwa w Państwie Środka zaczyna dominować model rodziny 4-2-1. Oznacza to, że na jedno gospodarstwo domowe przypada czterech starzejących się dziadków pod opieką dwóch pracujących dorosłych, którzy posiadają jednego potomka¹⁷.

Z czasem chińskie władze postanowiły reorientować swoją politykę demograficzną. W 2015 r. zarządzono odejście od „polityki jednego dziecka” i zezwolono obywatelom na posiadanie dwójki dzieci. To jednak tylko krótkotrwale poprawiło sytuację. W związku z tym zdecydowano się na jeszcze większe złuzowanie obostrzeń. W 2021 r. chiński parlament formalnie uchwalił zmiany w prawie, pozwalające mieszkańcom kraju na posiadanie trojga dzieci. Chińska Republika Ludowa mimo to mierzy się jednak z poważnym problemem zagrażającym zarówno gospodarce, jak i bezpieczeństwu społecznemu obywateli. Według Narodowego Biura Statystycznego w 2022 r. po raz pierwszy od sześciu dekad tempo wzrostu populacji chińskiej zanotowało spadek. Przyrost naturalny w 2021 r. szacowano

¹⁴ D. Qiongfang, *Marriage registrations across China hit a record low of 6.83 million in 2022* [4 VII 2023], <https://www.globaltimes.cn/page/202306/1292393.shtml> (30 VII 2023).

¹⁵ G. Michałowska, *Kulturowe uwarunkowania praw człowieka*, „Stosunki Międzynarodowe” 2008, t. 37, nr 1-2, s. 20.

¹⁶ R. Jackson, K. Nakashima, N. Howe, *China's Long March to Retirement Reform: The Graying of the Middle Kingdom Revisited*, Waszyngton 2009, s. 2-43.

¹⁷ Więcej na ten temat: Q. Jiang, J.J. Sánchez-Barricarte, *The 4-2-1 family structure in China: A survival analysis based on life tables*, „European Journal of Ageing” 2011, no. 8 (2), s. 119-127.

na 6,77 urodzeń na 1000 mieszkańców. Porównując do danych sprzed dekady jest to wartość dwukrotnie niższa¹⁸. Szanghajska Akademia Nauk Społecznych szacuje, że jeśli obecny trend się utrzyma, to liczebność populacji Chin może spaść do 587 milionów w 2100 r., czyli zmniejszy się o połowę. Oznacza to, że na każdym 100 chińskich obywateli w wieku produkcyjnym przypadają będzie 120 osób starszych, w wieku poprodukcyjnym, które będą wymagały wsparcia¹⁹. Problemy demograficzne ChRL wiążą się nie tylko z problemami natury gospodarczej. Bez wątpienia odbijają się one cieniem na obywatelach i ich bezpieczeństwie społecznym. Wpływają przede wszystkim na jego wymiar socjalny i wspólnotowy. Brak zastępowalności pokoleń przełoży się nie tylko na kryzys gospodarczy tego kraju, ale i kwestie związane z opieką i zapewnieniem bytu osobom starszym, których według szacunków będzie więcej niż osób w wieku produkcyjnym. Problemem stanie się także budowanie relacji międzyludzkich, a co za tym idzie kapitału społecznego, który jest nieodłącznym elementem bezpieczeństwa społecznego, a przede wszystkim spójnie funkcjonującego społeczeństwa. Dopóki Chińska Republika Ludowa nie upora się z uporządkowaniem polityki demograficznej, dopóty będzie zmagać się z brakiem możliwości zapewnienia bezpieczeństwa społecznego.

Abstract

Patrycja Ratkowska

Demographic problems of the People's Republic of China in the context of social security

This article explores the issue of demographic policy in People's Republic of China in the context of social security. The article attempts to assess the impact of the demographic problems of the PRC on the social security of its citizens. The analysis is intended to answer the questions: whether and how reforms related to China's demographic policies have affected the level of social security in the country.

Key words: demographic policy, social security, People's Republic of China, China

¹⁸ A. Zhang, F. Master, *China's first population drop in six decades sounds alarm on demographic crisis* [18 I 2023], <https://www.reuters.com/world/china/chinas-population-shrinks-first-time-since-1961-2023-01-17/> (30 VII 2023).

¹⁹ G. Bolaffi, *China's demographic problem* [19 IV 2023], <https://www.med-or.org/en/news/il-problema-demografico-cinese> (30 VII 2023).

References

- Bolaffi, G., *China's demographic problem* [19 IV 2023], <https://www.med-or.org/en/news/il-problema-demografico-cinese>.
- Jackson, R., Nakashima, K. & Howe, N., *China's Long March to Retirement Reform: The Graying of the Middle Kingdom Revisited*, Waszyngton 2009.
- Jasudowicz, T., *Prawo do bezpieczeństwa – próba rekonstrukcji substancji międzynarodowo-chronionej*, [in:] *Prawne i administracyjne aspekty bezpieczeństwa osób i porządku publicznego w okresie transformacji ustrojowo-gospodarczej*, eds. W. Bednarek, S. Pikulski, Olsztyn 2000.
- Jiang, Q. & Sánchez-Barricarte, J.J., *The 4-2-1 family structure in China: A survival analysis based on life tables*, „European Journal of Ageing” 2011, no. 8 (2).
- Leszczyński, M., *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyznań XXI wieku*, Warszawa 2011.
- Leszczyński, M., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa społecznego*, Ostrowiec Świętokrzyski-Kielce 2011.
- Michałowska, G., *Kulturowe uwarunkowania praw człowieka*, „Stosunki Międzynarodowe” 2008, t. 37, nr 1-2.
- Qiongfang, D., *Marriage registrations across China hit a record low of 6.83 million in 2022* [4 VII 2023], <https://www.globaltimes.cn/page/202306/1292393.shtml>.
- Sciubba, J.D., *The future faces of war: population and national security*, Westport 2011.
- Sheng, X., *Chinese Families*, [in:] *Handbook of World Families*, eds. B.N. Adams, J. Trost, Thousand Oaks 2004.
- Stankiewicz, W., *Regulacja urodzeń a przemiany społeczno-gospodarcze w Chińskiej Republice Ludowej*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 33.
- Tomala, K., *Rozwój demograficzny Chin w XX wieku*, „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 32 (1).
- White, T., *China's Longest Campaign: Birth Planning in the People's Republic, 1949-2005*, Ithaca 2006.
- Whyte, M.K., Wang, F. & Yong, C., *Challenging myths about China's one-child policy*, „The China Journal” 2015, no. 74.
- Więckowski, H., *Polityka jednego dziecka i jej wpływ na strukturę demograficzną Chińskiej Republiki Ludowej*, „Zarządzenie Publiczne” 2014, no. 1 (25).
- Xinhua, *Only Children at Risk of Divorce* [7 XII 2023], http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-12/07/content_752667.htm.
- Zhang, A. & Master, F., *China's first population drop in six decades sounds alarm on demographic crisis* [18 I 2023], <https://www.reuters.com/world/china/chinas-population-shrinks-first-time-since-1961-2023-01-17/>.

Zhang, J., *The evolution of China's one-child policy and its effects on family outcomes*, „Journal of Economic Perspectives” 2017, no. 31 (1).

Patrycja Ratkowska – dr politologii. ORCID: 0000-0002-9660-9528